

важливість для всіх, хто про нього чув (чи його знає). Він може бути особливим для окремої людини, та на цій основі набуває статусу автопрецедентного.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в детальнішому дослідженні автопрецедентів, їхньої класифікації та ролі в характеристиці мовної особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – С. 272–287.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 264 с.
3. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Русский яз. за рубежом, 1994. – № 1. – С. 73–76.
4. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология: курс лекций / В. В. Красных. – М. : «Гнозис», 2002. – 284 с.
5. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
6. Рождественский Ю. В. Введение в культуроведение / Ю. В. Рождественский. – М. : Черо, 1996. – 288 с.
7. Сергеева Г. Г. Аспекты функционирования прецедентных имен в молодежной среде / Г. Г. Сергеева // Филолог. науки. – 2003. – № 2. – С. 102–110.
8. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе [Электронный ресурс] / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – Режим доступа : <http://www.vspu.ru/~axiology/ggsbook>.
9. Советский энциклопедический словарь / науч.-редакт. совет : А. А. Прохоров. – М. : Сов. энцикл., 1981. – 1600 с.
10. Böll H. Und sagte kein einziges Wort / H. Böll. – М. : Айриспресс, 2004. – 320 с.
11. Danella U. Die Tränen vom vergangenen Jahr / U. Danella. – С. Bertelsmann Verlag GmbH, München, 1978. – 223 s.
12. Duden Deutsches Universalwörterbuch / Herausgegeben und bearbeitet vom wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion unter der Leitung von G. Drosdowski. – 3. Auflage. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag 1996. – 1816 s.
13. Fontane T. Frau Jenny Treibel / T. Fontane. – München, Wien: Carl Hanser Verlag, 1984. – S. 4–186.
14. Fontanes Werke in 5 Bdn. – Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1983. – Bd. 1 : Einleitung. – V – LXXVI.
15. Fuchs A. Verbotene deutsch – deutsche Liebe : Geschichte einer Liebe zwischen Ost und West / A. Fuchs. – Berlin : Frieling, 1996. – 174 s.
16. Kästner E. Das doppelte Lottchen / E. Kästner. – СПб. : Капо, 2005. – 240 с.
17. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. – Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997. – 1420 s.
18. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. – Mosaik Verlag, 1980. – 4358 s.

Статтю подано до редколегії
21.03.2012 р.

УДК 811.111'1

Н. П. Киселюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Луцького національного технічного університету;

Е. К. Коляда – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

До проблеми дослідження лексики емоцій у когнітивному аспекті

Роботу виконано на кафедрі іноземних мов ЛНТУ

Статтю присвячено аналізу лексики емоцій у термінах когнітивної лінгвістики. Стверджується, що концепти емоцій значно ширші за лексичні значення їхніх імен.

Ключові слова: лексика емоцій, концепт, концептосфера.

Киселюк Н. П., Коляда Э. К. К проблеме исследования лексики эмоций в когнитивном аспекте.

Статья посвящается анализу лексики эмоций в терминах когнитивной лингвистики. Утверждается, что концепты эмоций значительно шире, чем лексические значения их имен.

Ключевые слова: лексика эмоций, концепт, концептосфера.

Kyselivuk N. P., Koliada E. K. On the Problem of Studying the Vocabulary of Emotions from the Cognitive Aspect. The article deals with the study of the emotions vocabulary in terms of cognitive linguistics. It is stated that the concepts of emotions are broader than the lexical meanings of their names.

Key words: emotions vocabulary, concept, conceptosphere.

Постановка наукової проблеми та її значення. Когнітивна парадигма, яка домінує в сучасній лінгвістиці, задає систему координат для досліджень за напрямками «мова і мовець», «мова й емоції», «мова і культура». Одним з основних об'єктів когнітивної лінгвістики є вербалізований концепт. На теперішній час під терміном «концепт» розуміють «оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, що відображена в людській психіці» [9, 90]. Концепт – основне семантичне поняття в когнітивній лінгвістиці. Воно поки що не має однозначного тлумачення. Під ним розуміють то загальне поняття, то комплекс культурно зумовлених уявлень про предмет, то «ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об'єкт), ідею поняття і навіть саме поняття» [8, 25]. Концепт має двоїсту сутність – психічну та мовну. З одного боку, це ідеальний образ чи, точніше, прообраз, що уособлює культурно детерміновані уявлення мовця про світ, з іншого – він має певне ім'я в мові. Як динамічна когнітивна модель концепт відображає структуру смислу у свідомості індивіда, тоді як смисл – це ментальний зміст, який можна співвіднести з певною реалією.

Когнітивна лінгвістика звертається до розгляду емоцій, оскільки вони охоплюють усе життя та діяльність людини і широко відображені засобами мови. У когнітивному плані емоції розглядаються як певні структури знань про емоції чи стани, логічно або каузально залежні від цього знання. По-друге, вивчення емоцій через структури представлення знань дає змогу поставити питання про те, якого роду знання репрезентуються мовними одиницями [10]. Основна мета статті – розглянути теоретичні передумови дослідження лексики емоцій із точки зору когнітивної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як зазначає В. К. Вілюнас, людина – це не байдужий спостерігач навколишнього світу. Вона переживає те, що з нею відбувається, і те, що вона сама здійснює; вона має певне ставлення до всього, що її оточує. Саме переживання людиною цього ставлення і створює сферу її почуттів та емоцій [4]. Емоції (лат. *emovere* – хвилювати, збуджувати) – це психічні стани і процеси, у яких відображається безпосереднє, ситуативне переживання життєвих явищ, зумовлене їх відношенням до потреб суб'єкта [11, 120].

Виступаючи як змінений або особливий стан свідомості [5, 29], вони впливають і навіть «регулюють» значною мірою всі сфери життєдіяльності людини; утворюють основну мотиваційну систему людського існування [6, 27]. Емоції – це переживання людиною ситуативного чи дійового значення предметів та явищ минулого, теперішнього, або майбутнього. Їхній психоенергетичний потенціал, на відміну від почуттів, виникаючи, може швидко збільшуватися, а потім так само легко об'єктивуватися в інше психічне [3, 154].

Викликаючи зміни стану свідомості індивіда, емоційні стани визначають суб'єктивні простір і час, у яких вибудовується концептуальна картина світу, впливають на вибірковість і у сприйнятті об'єктів, подій, явищ навколишнього й уявлюваного світу, і їхніх ознак, що безпосередньо позначається на характері номінативної діяльності людини [2, 38–39]. Картини світу – концептуальна та мовна – безпосередньо пов'язані між собою, оскільки мова пояснює концептуальну картину світу. Саме за допомогою мови знання, отримані окремими індивідами, перетворюються в колективне надбання, колективний досвід [12, 11–19].

Емоції по-різному відображаються в різних мовних картинах світу: часто саме вираження емоцій безпосередньо пов'язане з культурою, до якої належить людина. У цьому виявляється взаємозв'язок та взаємовплив мови та культури. Однак не завжди можна зробити прямі висновки про національний характер емоцій, спираючись лише на лінгвістичні дані. Процес відображення емоцій у мові різними мовними групами здійснюється по-різному. Вивчення феномену емоцій, відбитого в концептуальних і мовних структурах репрезентації знань, є кроком до пояснення відображення людиною світу в її мові та свідомості.

Емоції належать до таких компонентів психічної реальності, які чітко виділяються вже в повсякденній свідомості і для номінації яких використовується, як правило, загальноживана лексика. Проте не завжди легко дати визначення таким поняттям, як «радість», «гнів», «щастя» тощо. Зазвичай емоції визначають та розмежовують, зазначаючи ситуації, у яких вони переживаються, та описуючи емоційні стани, компонентом яких вони є.

На думку В. І. Шаховського, мова є біднішою, ніж дійсність, а отже, багато аспектів людської життєдіяльності не мають словесного вираження [14]. Одним із таких аспектів є емоції людини. Часто в мовній практиці індивіда виявляється нестача слів та виразів для детального опису певного емоційного стану.

У лінгвістиці існує два підходи до визначення й опису емоцій: смисловий та метафоричний. У рамках смислового підходу емоції описуються через прототипні ситуації [1]. Наведемо відповідні приклади. «Х переживає сором» означає «Х переживає те, що переживає людина, коли вона вважає, що здійснила недобрий вчинок або потрапила в принизливу ситуацію і коли їй хочеться, щоб про це не знали інші люди». «Х відчуває гордість» означає «Х переживає те, що переживає людина, коли вона вважає, що здійснила гідний вчинок, досягнула успіхів або має переваги в чомусь і хоче, щоб про це дізнались інші люди».

У рамках метафоричного підходу емоція часто описується через дію, яку вона виконує над людиною. Так, наприклад, *горе* може *спіткати* людину, *сум* може *напасти* на людину, *радість* може *опанувати* людину.

Окрім лексики, що слугує для позначення власне емоцій, на емоційні стани також указують і слова на позначення дій, які супроводжуються певним емоційним станом: *to peep (at)*, *to shrug*, *to stare (at)*, *to shudder* тощо. Крім того, слід згадати про слова, які метафорично позначають емоції: *She seemed to shine with an inner radiance*; *He was cool towards me*. Особливо часто в цій ролі виступають лексичні одиниці на позначення елементів світлової чи кольорової гами: *one's face turned pale/red*, *a bright smile*, *a light look* тощо.

В. І. Шаховський стверджує, що оскільки причиною виникнення певного емоційного стану завжди є оцінювання суб'єктом власної діяльності або об'єктивної дійсності, то це впливає на вибір лексичних одиниць на позначення емоцій. Щодо художніх творів, то глибинне значення тексту завжди розкривається в рамках певного ментального простору. У художньому тексті добре видно, що метою мовленнєвої діяльності людини в більшості випадків є емоційний контакт (фатична функція емоцій) або афектація почуттів (прагматична функція емоцій) [14].

Доволі часто репрезентація емоцій буває прямо пов'язаною з культурою, до якої належить людина. Постулат про взаємозв'язок та вплив мови і культури належить до переліку основних положень лінгвістики. Отож, у зв'язку з наявністю в емоційному досвіді людства групи базових емоцій, можна припустити існування універсальних емотивних смислів і в лексичній семантиці, що зумовлено семантикою відображення, оскільки досвід людства щодо пізнання емоцій так само, як і будь-якого іншого фрагмента світу, закріплений у мовних одиницях. Отже, самі емоції можна вважати універсальними, тоді як типологічна структура емоційної лексики має національну специфіку.

Проблема представлення емоцій засобами національної мови стала об'єктом інтенсивних досліджень у когнітивній лінгвістиці. Відповідно до лінгвокультурологічного підходу, концепт визначається як згусток культури у свідомості людини, у вигляді якого культура входить до ментального світу людини. Це – уявлення, поняття, знання, асоціації, які супроводжують слово [13].

Крім того, набір знань та уявлень мовної особистості може носити як колективний, так і індивідуальний характер (ідеться про індивідуальний та колективний когнітивний простір). Носії того чи іншого національно-культурного менталітету мають стандартний набір знань про концепти.

Емоції як найважливіші прояви внутрішнього психічного життя людей категоризуються, утворюючи на ментальному рівні свідомості емоційну концептосферу. Концептосфера емоцій, або емоціоконцептосфера – це світобачення, спроектоване емоційною сферою свідомості індивіда. Її можна розглядати як результат семіозису, процесу означування емоційних когніцій людини при засвоєнні нею оточуючого світу [2, 42].

Емоційний концепт є одним із найважливіших концептів, що лежить в основі світосприйняття носіїв мовної свідомості. Емоції формуються в культурно-історичних рамках, а отже, їхня репрезен-

тація, вираження та сприйняття змінюються залежно від історичного контексту та засобів вираження емоцій, наявних у тій чи іншій культурі.

Концептосфера як складна структурована цілісність може бути спроектована на той чи той мовленнєвий шар, стоїть і на художній текст із властивими йому концептуалізацією, моделюванням світу. Художній текст створює умови для виявлення широкого спектра різних відтінків, співзначень, трансформованих і переосмислених понять, що ускладнюються тими ж таки асоціаціями й оцінками [7, 276].

Між емоційною культурою, національним характером та мовою немає прямого паралелізму. Лінгвокультурологічний аналіз лексем поля емоцій можна проводити лише на великому корпусі текстів, однак лінгвістичні висновки у жодному разі не можна переносити на сферу, до якої належать такі поняття, як «національний характер». Для дослідження природи емоційної концептосфери надзвичайно важливо проникнути в сутність емоційних концептів, описати й відобразити їхні складники, проаналізувати ті мовні засоби, якими вони репрезентуються.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, вищезазначений опис потребує врахування наявних у соціокультурному житті спільноти психологічних, соціологічних і семіотичних факторів, що в сукупності утворюють загальнокультурний фактор, який детермінує формування та функціонування концептів як когнітивно-культурних явищ.

Перспективним у подальшому вивченні цієї проблеми є контрастивний розгляд репрезентації емоційних концептів в англійській та українській мовах.

Список використаної літератури

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка : попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37 – 67.
2. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської художньої прози) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Борисов Олександрович. – Житомир, 2005. – 252 с.
3. Варій М. Й. Загальна психологія / М. Й. Варій. – К. : Центр учбової л-ри, 2007. – 968 с.
4. Вилюнас В. К. Основные проблемы психологической теории эмоций / В. К. Вилюнас // Психология эмоций : [Тексты] / под ред. В. К. Вилюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. : Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова, 1984. – С. 3–29.
5. Изард К. Эмоции человека / К. Изард. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 440 с.
6. Изард К. Психология эмоций / К. Изард ; [пер. с англ. А. Татлыбаева]. – СПб. : Питер, 2000. – 460 с.
7. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : навч. посіб. / В. І. Кононенко. – К. : Вища шк., 2008. – 327 с.
8. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі / М. Кочерган // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 24–29.
9. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
10. Лозова О. Концептуальний аналіз емотивності в англійській фразеології [Електронний ресурс] / О. Лозова. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10660.html>
11. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
12. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке : Язык и мышление / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 242 с.
13. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю. С. Степанов. – М. : Шк. «Языки рус. культуры», 1998. – 784 с.
14. Шаховский В. И. Эмоция и концептуализация: концептуализация и лексикализация эмоций (вопросы теории) / В. И. Шаховский // Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста : Материалы междунар. симпозиума. Волгоград, 22–24 мая 2003 г. : в 2 ч. – Ч. 1. – Волгоград : Перемена, 2003. – С. 305–312.

Статтю подано до редколегії
30.03.2012 р.